Archetype

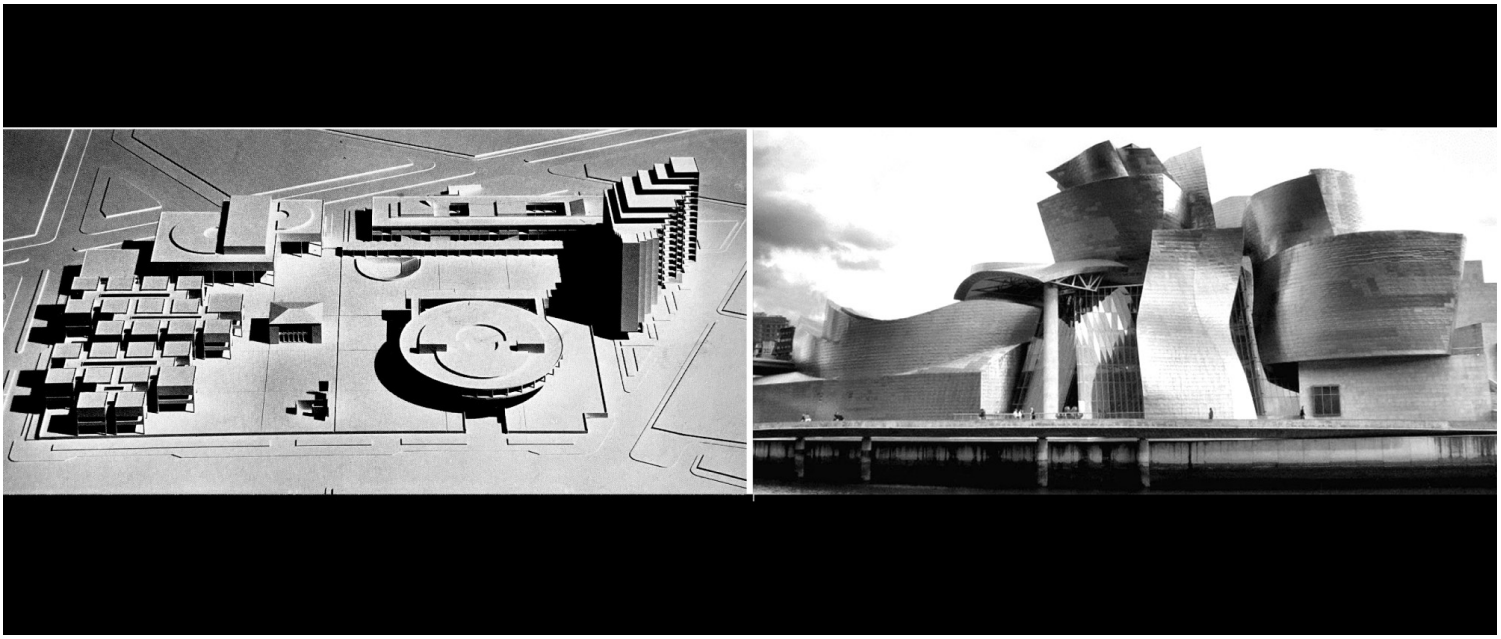

Διχαστικά αρχιτεκτονικά στερεότυπα

Τάσος Μπίρης - 03/10/2022

Η αυξανόμενη εμπλοκή της αρχιτεκτονικής σε διχαστικές απλουστευτικές αντιπαραθέσεις, όπως: «καλή»/«κακή», «σωστή»/«λάθος», «νέα»/«παλαιά» και ούτω καθεξής …

Η ακόλουθη αναδημοσίευση στο "Archetype" ενός παλαιού άρθρου μου σε δυο συνεχόμενα Κυριακάτικα φύλλα της εφημερίδας «Η Καθημερινή» (5/10/2008 και 12/10/2008), πιστεύω ότι εύλογα μπορεί να συσχετιστεί με την πρόσφατη τρέχουσα επικαιρότητα. Επικαιρότητα που αισθάνομαι ότι, δυστυχώς, ενισχύει την ανάπτυξη παραμορφωτικών «τακτοποιήσεων» ποικίλων σημαντικών εκφάνσεων της ανθρώπινης δημιουργικότητας (π.χ. την αρχιτεκτονική, την τέχνη, την επιστήμη, ακόμα και τον τρόπο ζωής των ανθρώπων). Και επιπλέον τις ανάγει σε διχαστικά ***απλουστευτικά στερεότυπα****, όπως αυτά του τίτλου.*

Στην ***ουσία,*** *όμως, τι γίνεται με όλα αυτά;*
Το βέβαιο είναι, ότι η ουσία της αρχιτεκτονικής, όπως και των άλλων σημαντικών δημιουργικών δράσεων του ανθρώπου, καταφέρνει να υπάρξει και να μεταδοθεί (μέχρις έναν βαθμό) ανεξάρτητα από τα παραπάνω, σε ανανεούμενες εκδοχές της. Και έτσι δίνει χαρά και ικανοποίηση στις ειδικές περιπτώσεις εκείνων που υπηρετούν την αρχιτεκτονική πραγματικά, και όχι μόνο αυτών. Ακόμα και αν πρόκειται για την ιδεατή και όχι την εμπράγματη υπόστασή της, καθώς, ιδιαιτέρως στον τόπο μας, συχνά οι ιδέες γι' αυτήν δεν υλοποιούνται.
Χαρά και ικανοποίηση λοιπόν, που όμως συνήθως συνεπάγεται και έναν διαρκή προσωπικό βασανισμό που υφίσταται ο ***Άνθρωπος- Δημιουργός*** *και ειδικότερα εκείνος της αρχιτεκτονικής. Βασανισμό που συνιστά και το* ***δραματικό στοιχείο*** *που τον σημαδεύει, όπως σημαδεύει και τη διαδικασία γέννησης των*

δημιουργημάτων του, δηλαδή της αρχιτεκτονικής του, ή της ζωγραφικής του, ή της μουσικής του. Ιδιαιτέρως μάλιστα όταν αυτά τα δεύτερα έχουν πραγματική (και όχι επίπλαστη) αξία.

Τον -δραματικό και διαρκώς επαναλαμβανόμενο μέσα στον χρόνο- διχασμό του Ανθρώπου-Δημιουργού επιχειρώ εδώ συνοπτικά να αναδείξω (και -κάπως- να εξηγήσω), στο δεύτερο μέρος του παλαιού άρθρου μου στη συγκεκριμένη εφημερίδα.

I. Ιδεολογία και Ήθος της αρχιτεκτονικής

Άρθρο σε δυο συνέχειες στην εφημερίδα "Η Καθημερινή", 05 και 12/10/2008, με αφορμή τους Ολυμπιακούς αγώνες στην Κίνα.

Η γιορτή τελείωσε. Η επανάληψή της κάθε τέσσερα χρόνια θα έπρεπε να μας έχει κάνει σοφότερους, καθώς εκφράζει ολοφάνερα τη σταθερή μετακίνηση της παγκόσμιας κοινότητας προς έναν όλο και πιο άκρατο ωφελιμισμό και καταναλωτισμό. Και βεβαίως, όχι μόνο σε αναφορά με τον αθλητισμό.
Εντούτοις, ενώ ξέραμε ή υποψιαζόμαστε την ηθική, την αισθητική και τη λογική της, όλοι (πολιτικοί, κοινωνικοί και πολιτιστικοί ταγοί, τα ΜΜΕ και, φυσικά, οι -βυθισμένοι στις πολυθρόνες τους- θεατές) ξαναπαρουσιαστήκαμε ανήξεροι, εύπιστοι και ευελπιστούντες. Εννοείται, πριν, κατά τη διάρκεια και έως τη λήξη του υπερθεάματος.
Ενώ τώρα που το θηρίο (εντός μας και εκτός μας) είναι πια χορτάτο από ρεκόρ, αλλά και από τα οικονομικά πάρε – δώσε με μπλουζάκια, έως και γιγαντιαία στέγαστρα – "φωλιές πουλιών" και τεθλασμένους ουρανοξύστες, γίναμε ξαφνικά αυστηροί κριτές του.
Αρχίσαμε "έξυπνα", με απενοχοποιητικά μισόλογα: ότι, τάχα, οι "δικοί μας Αγώνες" ήταν πιο ανθρωποκεντρικοί. Ότι εξέφραζαν το "Μέτρο". Και μετά, με αυξανόμενη συχνότητα, παρουσιάζεται στον ξένο και ελληνικό Τύπο "βροχή αντιρρήσεων" και "προβληματισμών" για την εμπορευματοποίηση του αθλητικού ιδεώδους. (Ενώ διπλανές στήλες προετοιμάζουν, ήδη από τώρα, τη χαρμόσυνη ατμόσφαιρα για την επανάληψη του "ίδιου έργου" μετά τέσσερα χρόνια στο Λονδίνο).
Λόγω εγγύτητας προς το αντικείμενο, θα σταθώ σε ενστάσεις και ερωτήματα που σχετίζονται κυρίως με την αρχιτεκτονική των αγώνων.
Ανακαλύψαμε π.χ. ότι υπάρχουν σήμερα διάσημοι αρχιτέκτονες που υπηρετούν ανελεύθερα καθεστώτα! Εκπλήσσει αυτή η όψιμη ευαισθησία για την, προ πολλού ξεχασμένη, ιδεολογία και το ήθος της αρχιτεκτονικής. Γιατί το συγκεκριμένο διεθνές Jet-Set που έχτισε το Ολυμπιακό Πεκίνο, το γνωρίζουμε (όπως γνωρίζουμε και τα έργα του) από καιρό. Π.χ. πριν το Πεκίνο, και πάλι ως κινηματογραφική "ομάδα κρούσεως", ξαναχτύπησε χρυσή φλέβα στο δημοκρατικό Ντουμπάι. Θαυματούργησε χωρίς φραγμό μέσα στην έρημο, με τεχνητά νησιά και φυλασσόμενες οικολογικές (!) νέες πόλεις με ολόκληρα δάση ουρανοξυστών.
Τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια περίπου, οι αρχιτέκτονες αυτοί αποτελούν (μαζί με την από-ιδεολογικοποιημένη, α-τοπική, αντί-ανθρώπινη, αλλά μορφολογικά εντυπωσιακή και κυρίως πανάκριβη αρχιτεκτονική τους) το καθαγιασμένο φετίχ του παγκόσμιου υλιστικού εκσυγχρονισμού. Είναι τα "άτακτα αγαπημένα παιδιά" των ισχυρών διεθνών κέντρων εξουσίας, όχι μόνο ανελεύθερων, αλλά και πολύ ελεύθερων καθεστώτων (μηδέ του δικού μας εξαιρουμένου), αλλά και των ξένων και δικών μας ΜΜΕ, των τεχνοκρατών, των (ειδικών και μη) αρχιτεκτονικών βιβλίων και περιοδικών και (το πιο χαρακτηριστικό) πλείστων γνωστών αρχιτεκτονικών σχολών.
Μέσω ενός μυστικοπαθούς λατρευτικού λόγου, τα έργα τους ανακηρύσσονται προκαταβολικώς "Μεγάλα" και "Σωτήρια", πριν καν σχεδιαστεί το πρώτο σκίτσο. Λες και είναι από Θεού προδιαγεγραμμένο, αμέσως ολοφάνερο και συχνό το «θαύμα» (ειδικά μάλιστα στο πεδίο της αρχιτεκτονικής, η οποία -παρόλα αυτά- χρειάζεται πέρασμα χρόνου για να βιωθεί εν δράσει, πριν κριθεί ουσιαστικά).
Είναι τέτοια και τόση η καθοδηγούμενη διεθνής και τοπική υπέρ-προβολή, αλλά και υπέρ-προστασία αυτών των υπέρ-αθλητών – αρχιτεκτόνων, ώστε όποιος τολμήσει να ασκήσει (χωρίς ανάλογες πλάτες) οποιαδήποτε κριτική, απομονώνεται και χρίεται γραφικός, τοπικιστής, κολλημένος στο "παλαιό", από τους αποστόλους του επιθετικού εκσυγχρονισμού τον οποίο αυτοί οι τελευταίοι υπηρετούν πιστά.
Έτσι, έχουν γίνει και εδώ πρότυπα προς μίμηση, σχεδόν, χωρίς αντίλογο. Δεν είναι π.χ. τυχαίο ότι (τώρα τελευταία) επιχειρείται πονηρά να ξανατεθεί το θέμα της κατασκευής ουρανοξυστών και στον τόπο μας. Αντιθέτως, είναι δείγμα του χοντρού παιχνιδιού που παίζεται με την αρχιτεκτονική.

Γιατί το αποτέλεσμα της αρχιτεκτονικής, δηλαδή το αρχιτεκτόνημα, εκτός της μεγάλης υπεραξίας του ως έργου τέχνης ή συμβόλου (εάν και εφόσον καλύπτει αυτές τις προδιαγραφές), έχει καθεαυτό μεγάλη έως και τεράστια οικονομική αξία και μόνο ως υλική κατασκευή. Ανεξαρτήτως αν είναι "ωραίο" ή "άσχημο". Γι' αυτό οι πανίσχυροι διεθνείς διαχειριστές και καρπωτές της αξίας του χρήματος ενδιαφέρονται τόσο πολύ, ειδικά για την αρχιτεκτονική. Γι' αυτό υποδύονται τους άδολους φιλότεχνους εραστές της, ή ενίοτε γίνονται και αυστηροί κριτές – καθοδηγητές της.
Είναι, όμως, συνολικά, και χωρίς εξαίρεση πια, η αρχιτεκτονική ένα προσοδοφόρο, ξέφραγο πεδίο ανταγωνιστικού πρωταθλητισμού και εξουσιαστικών σχέσεων;
Μπορεί, πόσο, πώς, να είναι πια η αρχιτεκτονική αποτέλεσμα ελεύθερης σκέψης και να λειτουργεί μέσα σε κοινωνικά – ηθικά πλαίσια, όταν, όσο πιο ανελεύθερο είναι το καθεστώς που την εντέλλεται, τόσο πιο πολλές "δυνατότητες" και "ελευθερίες" προσφέρει ανταποδοτικά στον αρχιτέκτονα για να υλοποιήσει τις τρέλες του;
(Αλλά για όλα αυτά θα συνεχίσουμε και την επόμενη Κυριακή…)

Ιδεολογία και Ήθος της αρχιτεκτονικής

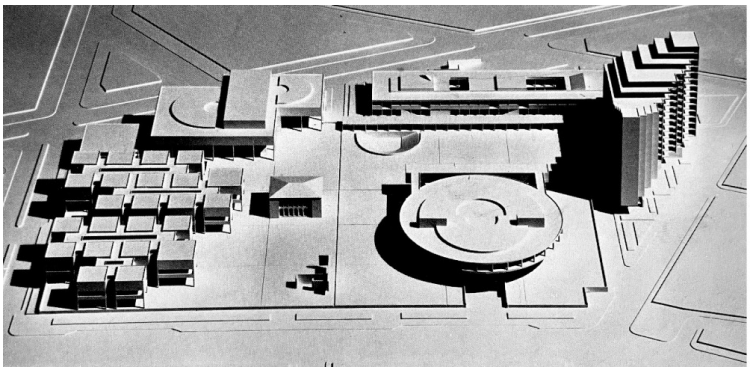

(Αριστερή εικόνα) Ιωάννη Δεσποτόπουλου: «Πολιτιστικό Κέντρο Αθήνας». (Η πλήρης Σύνθεση). **ΕΙΝΑΙ** ό,τι πραγματικά είναι.
Γι' αυτό δεν το αφήσαμε να γίνει ποτέ. (Και έτσι χάσαμε….)
(Δεξιά εικόνα) Frank Gehry: «Μουσείο Guggenheim στο Bilbao». ΜΟΙΑΖΕΙ σαν να είναι, αλλά **ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ.**
Γι' αυτό και έγινε. (Ως το «επιθυμητό», που -εκάστοτε- μας αξίζει…..)

II. Η αντιφατική μοίρα της -μετά σκέψεως και ενσυναίσθησης- δημιουργίας και των δημιουργών της

Την προηγούμενη Κυριακή, αναφερθήκαμε στη μετατόπιση της σύγχρονης αρχιτεκτονικής από το ανθρωποκεντρικό-κοινωνικό πεδίο δράσης της, σε εκείνο ενός κατευθυνόμενου και υπέρ-προβαλλόμενου από ισχυρές εξουσιαστικές δυνάμεις, πρωταθλητισμού μεταξύ "διεθνών αρχιτεκτονικών αστέρων".
Ας είμαστε όμως ξεκάθαροι. Πάντοτε οι κυρίαρχες δομές εξουσίας αξιοποιούσαν προς όφελός τους την αρχιτεκτονική, την τέχνη, αλλά και κάθε άλλη δημιουργική δράση. Κατά τη μαρξιστική σκέψη, κάθε μορφή παραγωγικού έργου μέσα σ' ένα μη μαρξιστικό σύστημα, εξυπηρετεί νομοτελειακά τη μακροημέρευση του συστήματος.
Όμως, τα πράγματα είναι πιο σύνθετα. Ο άνθρωπος έχει, νομίζω, και μια μεταφυσική υπόσταση, που ο μαρξισμός παραγνωρίζει. Θεωρημένες σ' αυτό το επίπεδο, οι δημιουργίες του αποκτούν (μερικές φορές) το νόημα μιας κορυφαίας δήλωσης για την ίδια την ύπαρξή του μέσα στον Κόσμο. Για να διατηρηθεί εκεί η συνέχειά της ζωντανή.
«Η τέχνη είναι μια διαμαρτυρία για τον θάνατο», λέει ο Ν. Εγγονόπουλος.
Αλλά και η γέννηση ενός παιδιού, το φύτεμα ενός δέντρου, το χτίσιμο ενός γεφυριού ή ενός συλλογισμού, μπορεί να σημαίνει την πίστη και την ελπίδα για τη συνέχεια της ζωής και το ξεπέρασμα (ή ξεγέλασμα) του θανάτου. Ο άνθρωπος είναι, λοιπόν, φύσει δημιουργός. Γι' αυτό πιστεύω ότι κανένα "σύστημα" δεν μπορεί ολοκληρωτικά να εμποδίσει ή να φέρει στα μέτρα του αυτή την αρχέγονη ροπή. Και πάντα, όσοι ξέρουν να βλέπουν, παρατηρούν και καταλαβαίνουν:
-Εάν το έργο έχει γίνει για να υπηρετήσει και να στηρίξει συνειδητά, υπάκουα, κυρίως ανταποδοτικά, το

όποιο σύστημα εξουσίας.
-Ή εάν έχει γίνει με βασανιστική δημιουργική πίστη στη συνέχεια και το καλυτέρεμα της ζωής. Δεν είναι λοιπόν όλα ίδια. Αρκεί να μπορείς να διακρίνεις.
Βεβαίως, και στις δύο περιπτώσεις, ο δημιουργός γνωρίζει εκ των προτέρων ότι το έργο του θα το αποκτήσει και θα το αξιοποιήσει τελικά "κατά βούληση" εκείνος που το αγοράζει.
Στην πρώτη περίπτωση, αυτή η γνώση τον ευχαριστεί, καθώς επιβεβαιώνει εκείνο που πραγματικά επιθυμεί. Ενώ στη δεύτερη, γεννά αγωνίες και διλήμματα που τρώνε την ψυχή του. Ιδού η σκοτεινή πλευρά της τέχνης, που διαχέεται μέσα στη φωτεινή. Είναι η αντίρροπη συζυγία, καταδίκης και ταυτοχρόνως δικαίωσης, της εκ γενετής αντιφατικότητάς της.
Να γιατί ο Goya, ταυτοχρόνως με τα εξαιρετικά έργα που κοσμούσαν τους τοίχους του παλατιού, έκανε μυστικά, στην απομόνωση του σπιτιού του, τα δαιμονικά "μαύρα" σχέδια, διαποτισμένα από το δράμα της ανθρώπινης ύπαρξης.
Υπάρχουν, λοιπόν, και σήμερα στον κόσμο εξαιρετικοί νέοι και παλαιότεροι δημιουργοί, που βιώνουν (ο καθένας κατά το μέτρο του χαρακτήρα, αλλά και των δυνατοτήτων του) τούτο το αναγκαστικό βάσανο, για χάρη της τέχνης τους:
Δηλαδή αγωνίζονται να περισώσουν, εάν όχι το σώμα, τουλάχιστον την πνευματική ουσία του έργου τους ως ιδέας, ώστε να παραμένει ελεύθερη, ακηδεμόνευτη συνιστώσα της ίδιας της ύπαρξής τους. Αλλά και ενός διαχρονικού "Κοινού Αγαθού", που προσφέρεται ως δωρεά για χάρη όλων.
Αυτοί οι δημιουργοί λειτουργούν συνήθως έξω από τελετές και φωταψίες δημοσιότητας. Είναι όμως εκείνοι και εκείνες που κυρίως κινούν την τέχνη και την αρχιτεκτονική (και μέσα απ' αυτές, τη ζωή) προς το καλύτερο.

Υπάρχουν βεβαίως και δημιουργοί ταλαντούχοι, με έργο διάσημο, συχνά αισθητικά άρτιο, κυρίως θεαματικό, που γίνεται (από πρόθεσή τους) έμβλημα και βολικό εργαλείο των εμπορικών δοσοληψιών της μόδας, που είναι από τις ισχυρότερες δομές εξουσίας της εποχής μας.
Γι' αυτό, η θεώρηση και η αξιολόγηση (ειδικά της αρχιτεκτονικής), με αποκλειστικά κριτήρια την ωραία και πρωτότυπη εικόνα και το αφοπλιστικό «μου αρέσει – δεν μου αρέσει», δεν είναι ακίνδυνη γραφικότητα. Αντιθέτως, όταν κοινωνικά διακυβεύματα, όπως η αρχιτεκτονική, αποφορτίζονται από την ουσία τους και μετασχηματίζονται μονοδιάστατα σε "αισθητική" του ωραίου θεάματος, τότε μπορεί να συμβούν τραγικές παρερμηνείες.
Ακόμα και ένα φονικό που συμβαίνει μπρος στα μάτια μας μπορεί να φανεί "ωραίο", λόγω του ωραίου κόκκινου χρώματος που έχει το χυμένο αίμα ή της εξαιρετικής γλυπτικής ισορροπίας που έχουν μεταξύ τους τα σωριασμένα πτώματα.
Είναι δεδομένο ότι οι στρεβλώσεις της διεθνούς αρχιτεκτονικής (περισσότερο από τα σημαντικά θετικά της) μεταφέρονται στην, ήδη πάσχουσα από τα δικά της δεινά, αυλή μας. Για την ώρα τις δεχόμαστε ευλαβικά, με την ευκολία μιας επίπλαστης νεωτερικότητας που επιχειρεί να κρύψει τον βαθύ συντηρητισμό μας. Ήδη το γνωστό αρχιτεκτονικό Jet-Set έχει πιάσει εδώ δουλειά μέσω απευθείας αναθέσεων ή αφερέγγυων κλειστών διαγωνισμών. Ενώ η καλή εγχώρια αρχιτεκτονική (σε αντίθεση με την εμπορική ή εκείνη που μιμείται την "υψηλή τέχνη" των ξένων προτύπων) παραχώνεται στα αζήτητα. Και τούτο συμβαίνει -πλην εξαιρέσεων- ακόμη και με το, ιστορικής αξίας, έργο σημαντικών Ελλήνων αρχιτεκτόνων του πρόσφατου παρελθόντος.
Αυτή η γενικευμένη αυτό-απαξίωση επιτείνεται και από αντιπαραθέσεις αμαθών ή ημιμαθών "οπαδών", "θεατών", "φίλων" της αρχιτεκτονικής. Γίνονται τάχα για το καλό της, ενώ την εγκλωβίζουν σε νευρωτικά ψευτοδιλήμματα. Π.χ. είναι, από τη μια, οι εραστές του "Παλαιού", των παραποιημένων "ιερών και οσίων του Τόπου", του "τσαρουχιού και της ρόκας". Και από την άλλη, είναι οι εραστές του "Νέου", των "ανοιχτών οριζόντων" του στιλπνού παγκοσμιοποιημένου υλιστικού εκσυγχρονισμού. Λες και δεν υπάρχει άλλος δρόμος. Ο αποπροσανατολιστικός λόγος και των δυο ομάδων ρίχνει εξίσου πρόθυμα νερό στον μύλο του θηρίου.
Αλλιώς και από άλλους, πιο ανυπάκουους, πιο ψυχωμένους, πιο κοντινούς στη συλλογική ουσία των πραγμάτων, θα γεννηθεί (νομίζω) το νέο Καλό-καγαθό και όχι μόνο στην αρχιτεκτονική.

Τ.Μ.